

Redusert utvandring vil gi en litt yngre (men klart større) befolkning

Marianne Tønnessen og Astri Syse

NIBR-kortnotat 2023:2 ISSN 2703-8831 (Online)

August 2023

Den norske befolkningen blir stadig eldre. I diskusjoner rundt hvordan aldringen kan bremses, er det særlig to demografiske virkemidler som trekkes fram: Flere fødsler og høyere innvandring. Begge disse kan være problematiske. En annen mulighet, som sjelden trekkes fram, er *lavere utvandring*.

Vi har studert hvordan hypotetiske endringer i utvandringen fra Norge vil påvirke framtidig aldring av den norske befolkningen. Resultatene viser at selv en kraftig reduksjon i utvandringen framover – 50 prosent lavere enn i SSBs befolkningsframskrivinger – bare har en nokså liten effekt på aldringen. Effekten på folketallet i Norge er derimot stor.

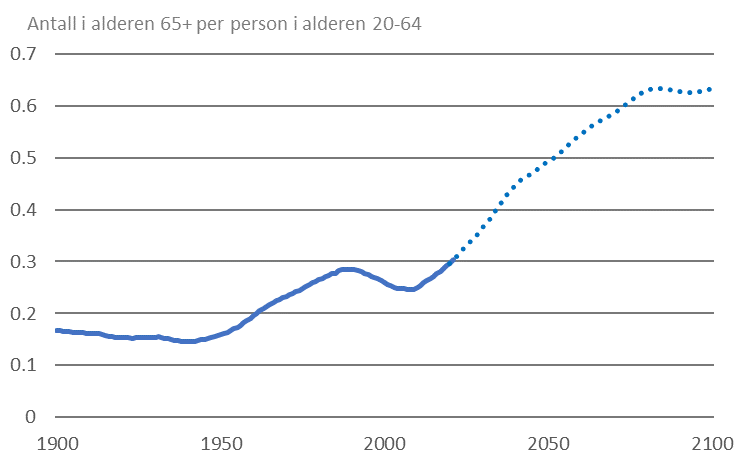
Resultatene fra denne studien er grundigere omtalt i artikkelen *How much would reduced emigration mitigate ageing in Norway?* som er publisert i *Vienna Yearbook of Population Research 2023* (Tønnessen & Syse 2023).

I artikkelen går vi også gjennom diskusjonene internasjonalt rundt ulike demografiske tiltak for å dempe aldringen – og særlig flere fødsler og økt innvandring, og vi drøfter hvorvidt politikere egentlig kan påvirke utvandringen fra et land. I denne policy-briefen vil vi kort oppsummere disse diskusjonene, i artikkelen finnes grundigere omtaler med referanser til den internasjonale forskningslitteraturen på disse områdene.

ALDRINGEN AV BEFOLKNINGEN

Over hele verden blir befolkningen stadig eldre. Ifølge FN vil antallet personer i alderen 65 år eller eldre mer enn dobles fram mot 2050, og i både Europa, Nord-Amerika, Øst- og Sørøst-Asia vil mer enn hver fjerde person nå denne alderen i 2050. Også i Norge vil det bli stadig flere eldre framover: Andelen som er 70 år eller mer øker fra 13 prosent i 2022 til 22 prosent i 2060, ifølge SSBs nyeste befolkningsframskrivinger (Thomas & Tømmerås 2022)

Et mål som ofte brukes for å beskrive forholdet mellom eldre og folk i 'arbeidsfør alder', er *forsørgerbyrde for eldre*, eller *eldrebrøk* (engelsk: old-age dependency ratio – OADR). Det er en nokså enkel beregning som viser antallet eldre personer (vanligvis 65+ år) delt på antall i alder der det er vanlig å jobbe (ofte brukes 20-64 år). Selv om dette målet ikke tar hensyn til i hvilken grad folk i alderen 65+ år faktisk trenger å forsørges, eller i hvilken grad folk i alderen 20-64 år faktisk jobber, sier eldrebrøken noe om forholdet mellom ulike aldersgrupper i befolkningen. Dersom eldrebrøken for eksempel er på 0,2, er det 0,2 eldre per person i alderen 20-64 år – eller 2 eldre per 10 personer som er 20-64 år – og altså en ganske lav forsørgerbyrde. Dersom eldrebrøken er 1, er det én eldre person per person i 'arbeidsfør alder', dette regnes som et svært høyt tall. FN anslår at mer utviklede deler av Asia vil ha den høyeste eldrebrøken i slutten av dette århundret, på nærmere 0,9 – eller 9 eldre per 10 personer i alderen 20-64 år.

Figur 1: Eldrebrøk (forsørgerbyrde for eldre) i Norge, 1900-2100. Heltrukket linje viser historiske tall, stiplet linje er fra befolkningsframskrivingenes hovedalternativ (MMM). Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1 viser hvordan eldrebrøken i Norge har utviklet seg siden 1900 (heltrukket linje) og hvordan Statistisk sentralbyrå (SSB) har framskrevet utviklingen i den norske eldrebrøken fram mot 2100 (stiplet linje, fra SSBs hovedalternativ). Det forventes en ganske kraftig økning gjennom mesteparten av dette hundreåret, altså stadig flere eldre i forhold til personer i alderen 20-64 år. Mot slutten av århundret blir det 0,6 eldre per person i 'yrkesfør alder', dersom SSBs framskrivinger slår til.

FLERE FØDSLER? ØKT INNVANDRING?

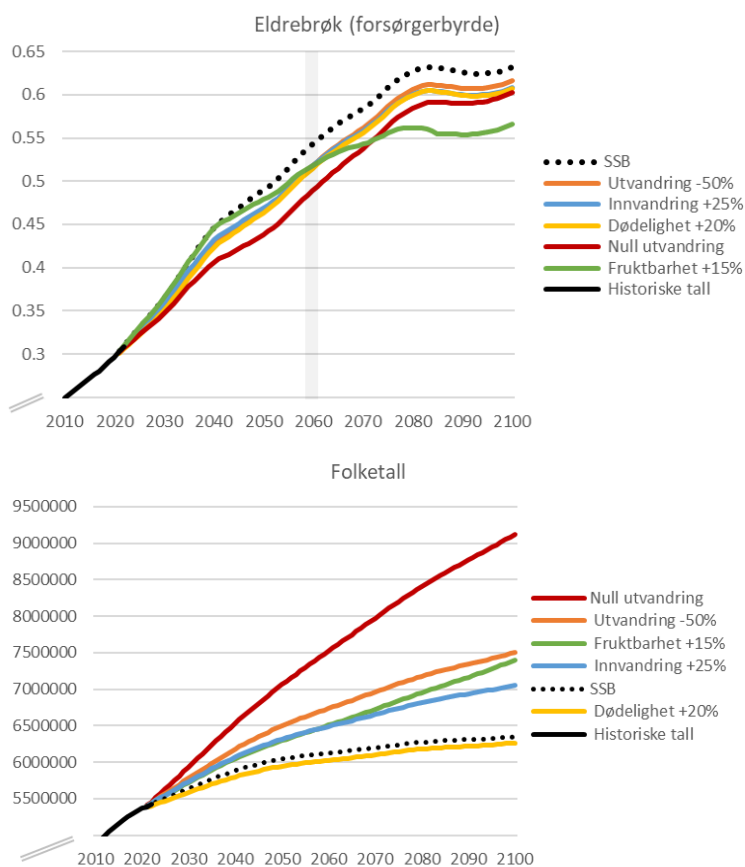
Det er foreslått ulike virkemidler for å bremse aldringen, både i Norge og internasjonalt. De to demografiske tiltakene som oftest diskuteres, er flere fødsler (økt fruktbarhet) og økt innvandring. Begge disse tiltakene kan ha problematiske sider. Forskning kan tyde på at det er vanskelig i vestlige land å finne akseptable tiltak som påvirker hvor mange barn folk ender med å få (og ikke bare *når* de får barna sine). Økt innvandring kan være vanskelig å få politisk gjennomslag for, og effekten på aldring er ikke nødvendigvis så langvarig fordi også innvandrere blir gamle etter hvert.

Men endret *utvandring* nevnes sjelden i diskusjoner om hvordan man kan møte framtidens aldring, til tross for at rundt 30 000 mennesker – ofte unge voksne – forlater Norge hvert år.

HVA VI GJORDE

For å studere hva endret utvandring kan bety for aldringen av den norske befolkningen, har vi tatt utgangspunkt i Statistisk sentralbyrås modell for befolkningsframskrivinger (vi brukte den fra 2020-framskrivingene). I denne modellen framskrives framtidig utvandring fra Norge ved hjelp av utvandringsrater (sannsynligheter for å utvandre). Ved å bruke informasjon om hvordan utvandringen har vært de siste ti årene beregnes ulike utvandringsrater for ulike grupper av befolkningen, etter blant annet alder, kjønn, om man er innvandrers, født i Norge med to innvandrerforeldre eller innfødt i Norge, landbakgrunn og botid i Norge (hvis man er innvandrer).

I de offisielle befolkningsframskrivingene antar man at disse ratene i fremtiden holder seg på samme nivå som i de siste ti årene. Men i vår studie har vi i stedet endret disse ratene, og kjørt modellen for befolkningsframskrivingene på nytt med ulike varianter av disse utvandringsratene.

Figur 2: Eldrebrøken (øverst) og folketallet (nederst) i Norge i ulike scenarioer for framtidig utvandring, innvandring, fruktbarhet og dødelighet, samt i SSBs befolkningsframskrivinger (hovedalternativet MMM, prikkete linje)

På denne måten har vi kunnet se resultatet av mange ulike scenarioer for endret utvandring. I noen scenarioer har vi endret utvandringsratene for alle, i andre har vi bare endret utvandringsratene for noen undergrupper.

HVA VI FANT

I et hovedscenario reduserte vi alle utvandringsratene med 50 prosent, gjennom hele framskrivingsperioden (fram til 2100). En såpass dramatisk endring ga likevel bare en begrenset bremsing av aldringen: I 2022 er eldrebrøken i Norge på 0,309. I 2060 er den ifølge SSBs offisielle framskrivinger økt til 0,543. Dersom alle utvandringsrater halveres framover, synker eldrebrøken til 0,518. Dette er vist i øverste del av figur 2. Der viser den sorte stiplede linjen de offisielle SSB-framskrivingene (hovedalternativet), mens den oransje linjen viser utviklingen med 50 prosent lavere utvandringsrater.

Figuren har også noen flere linjer. Disse viser scenarioer vi lagde for å finne ut hvor mye de andre demografiske komponentene – fruktbarhet, dødelighet og innvandring – måtte endres for å få en tilsvarende reduksjon i eldrebrøken i 2060 (et år markert med grå linje). Resultatene viser at den samme effekten på eldrebrøken som en halvering av fruktbarhetsratene kan oppnås ved 25 prosent høyere innvandring til Norge, eventuelt 20 prosent høyere dødelighetsrater, eventuelt 15 prosent høyere fruktbarhet, sammenlignet med innvandringen/dødeligheten/fruktbarheten i SSBs offisielle framskrivinger. Det siste alternativet – 15 prosent høyere fruktbarhet – tilsvarer omtrent et kvart barn ekstra per kvinne.

At innvandringen ikke må øke med mer enn 25 prosent for å ha samme effekt som 50 prosent lavere utvandring, henger først og fremst sammen med at innvandringen til Norge alt i alt er høyere enn utvandringen. I tillegg er innvandrerne som kommer til Norge noe yngre enn utvandrerne, slik at hver ekstra innvandrer i snitt har en litt sterkere foryngende effekt enn en potensiell utvandrer som lar være å utvandre.

Figur 2 viser også en mørk rød linje. Det er et scenario helt uten utvandring fra Norge. Selv i et slikt scenario fortsetter aldringen i Norge, om enn litt saktere.

Den nederste delen av figur 2 viser effekten av de ulike scenarioene på folketallet i Norge. Selv om scenarioene med 50 prosent lavere utvandring, 25 prosent høyere innvandring, 15 prosent høyere fruktbarhet og 20 prosent ga omtrent samme effekt på eldrebrøken i 2060, er effekten på folketallet i Norge ganske forskjellig. Scenarioet med halverte utvandringsrater ga klart sterkere økning i folketallet.

Denne effekten på folketall og eldrebrøk er også vist i figur 3, der vi har hentet ut tall for 2060 (øverst) og 2100 (nederst). Panelene til venstre viser scenarioene omtalt over, mens panelene til høyre viser noen scenarioer der vi bare har endret utvandringen i noen undergrupper av befolkningen. I disse scenarioene er de andre forutsetningene i modellen – fruktbarhet, innvandring og dødelighet – uendret i forhold til de offisielle framskrivingene (med ett unntak som er omtalt på side 4).

Figur 3: Sammenhengen mellom eldrebrøk (OADR, horisontal akse) og folketall (vertikal akse) i 2020, 2022 og i ulike scenarier for endring i demografiske komponenter (venstre side) og ulike scenarier for utvandring i ulike grupper (høyre side) i 2060 (øverst) og 2100 (nederst). SSBs offisielle befolkningsframskrivninger (hovedalternativet) for det aktuelle året er markert som 'SSB'.

I panelene til høyre har vi tatt med hovedresultatet der utvandringen er redusert med 50 prosent for hele befolkningen (markert med sort ring), samt resultatene i scenarier der vi halverte utvandringsratene bare for bestemte grupper: Bare for yngre (0-49 år), bare for eldre (50 år eller mer), bare for innvandrere, bare for innvandrere og personer født i Norge med to innvandrereforeldre, og bare for innfødte (personer som verken er innvandrere eller født i Norge med to innvandrereforeldre). For innfødte har vi også et spesialscenarier: Siden lavere utvandring av innfødte betyr at det blir færre personer med norsk opprinnelse bosatt i utlandet som kan gjeninnvandre til Norge igjen, har vi forsøkt å lage et mer realistisk scenarier der vi reduserer både utvandringsratene og gjeninnvandringen av innfødte med 50 prosent.

Som resultatene i høyre side av figur 3 viser, er det redusert utvandring blant de unge (0-49 år) som har sterkst effekt på både aldring og folketall. Effektene av å redusere utvandringen for de andre gruppene er mindre. Lavere utvandring blant innvandrere (og spesielt hvis vi inkluderer deres norskfødte barn) bidrar til et høyere folketall enn lavere utvandring blant innfødte, mens forskjellene i aldring er langt mindre. I scenarier der 50 prosent lavere utvandring blant innfødte er kombinert med 50 prosent lavere gjeninnvandring, er det omtrent ingen effekter verken på befolkningens aldring eller størrelse.

MINDRE UTVANDRING BETYR FLERE EUROPEISKE INNVANDRERE I NORGE

Ulike scenarier gir også en ulik sammensetning av den norske befolkningen etter innvanderbakgrunn. I scenarier der utvandringsratene halveres for alle, blir andelen innvandrere i befolkningen i 2060 21,5 prosent, mot 19,0 prosent i de offisielle framskrivningene (i 2022 var innvanderandelen i Norge på 15,1 prosent). Hvis utvandringen reduseres, øker særlig andelen innvandrere fra Vest-Europa, USA, Canada, Australia og New Zealand. Det henger sammen med at sannsynligheten for å utvandre er særlig høy blant innvandrere fra disse områdene, og at reduserte utvandringsrater vil bety at mange av disse innvanderne blir i Norge i stedet.

KAN POLITIKERNE PÅVIRKE UTVANDRINGEN?

Alle scenarierene presentert her, er selvsagt hypotetiske. Et nærliggende spørsmål er dermed hvilke muligheter som finnes dersom politikere skulle ønske å påvirke utvandringen fra Norge.

Utvandringspolitikk er tema for en egen studie i forskningsprosjektet EXITNORWAY, og det vil komme en egen policy brief om dette. Men kort fortalt kan man argumentere for at selv om liberale demokratier ikke kan hindre personer fra å utvandre, finnes det mange politiske grep som kan påvirke hvor attraktivt det er å utvandre eller bli værende i Norge. Det gjelder både politikk knyttet til regler for hvilke innvandrere som får være i Norge og hvor lenge, samt generell politikk som gjør det mer eller mindre attraktivt å bli i landet. Når det gjelder aldring, kan noen av grepene som gjør det mer attraktivt å bli værende i Norge også bidra til at vi står bedre rustet til å møte aldringen. Det gjelder for eksempel tiltak for å få flere i arbeid, ikke minst innvandrere og unge – som dermed ikke behøver å dra til utlandet for å finne seg en passende jobb.

ENDRET UTVANDRING SOM 'LØSNING'

Utvandring er sjeldent nevnt i diskusjoner om hvordan man skal møte befolkningens aldring, til tross for at lavere utvandring verken medfører at det blir flere mennesker på jorda (gunstig for global bærekraft) eller er politisk kontroversielt på samme måte som økt innvandring kan være. Men som vi viser i denne studien, vil ikke selv en dramatisk reduksjon i utvandringen kunne stoppe aldringen i Norge. Lavere utvandring har riktignok en liten effekt på aldringen, selv om effekten på folketallet er klart større.

Dersom lavere utvandring skal inngå i en større politisk tiltakspakke for å møte aldringen i Norge, anbefaler vi at man grundig veier nytten av hvert mulige tiltak opp mot mulige ulemper for både samfunnet, enkeltpersoner og andre land. Vi anbefaler også at man leter etter tiltak og politikk som – i tillegg til å påvirke utvandringen – også på andre måter kan bidra til å gjøre samfunnet bedre rustet til å møte aldringen. Å hjelpe unge og innvandrere inn i relevante jobber kan være et eksempel på slike tiltak.

REFERANSER:

Thomas, M.J. & Tømmerås, A.M. (2022) Norway's 2022 national population projections. SSB report 2022/28
Tønnessen, M. & Syse, A. (2023) How much would reduced emigration mitigate ageing in Norway? *Vienna Yearbook of Population Research 2023 (Vol. 21)*, pp 1-33, <https://doi.org/10.1553/p-g5fe-hafz>

EXITNORWAY er et forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd (prosjektnummer 313823) og ledet av Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) ved Oslo Met. Webpage: <https://uni.oslomet.no/exitnorway/>.
EXITNORWAY policy brief er oppsummeringer av arbeid gjort i prosjektet, vanligvis oppsummert på norsk.

SITERING: Tønnessen, M og Syse, A (2023) *Mindre utvandring vil gi en litt yngre (men klart større) befolkning* EXITNORWAY policy brief 4. Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR), Oslo Met.